

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i povijesti

Antonia Bojčić

Staroegipatska medicina

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2017.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i povijesti

Antonia Bojčić

Staroegipatska medicina

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, stara povijest

Mentor: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2017.

SAŽETAK

Ovaj završni rad bavi se nastankom i razvojem medicinske prakse u starom Egiptu. Medicina je od početaka ljudske civilizacije bila prisutna u svakodnevnom životu, a drevni Egipćani su razvili vrlo uspješnu i raznovrsnu medicinsku tradiciju. Staroegipatska medicina čvrsto se isprepliće s religijom, s mističnim i okultnim. Egipatski liječnici su bili vrlo cijenjeni, a o njihovim se metodama saznaje zahvaljujući očuvanim medicinskim papirusima. Bogovi su imali veliku ulogu u liječenju, a posebice se ističu bogovi iscjelitelji. Danas je poznato da su Egipćani bili vrlo vješti i cijenjeni medicinari te da su ostavili brojna saznanja budućim naraštajima.

Ključne riječi: *medicina, stari Egipat, religija*

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	1
2. Začeci staroegipatske medicine.....	2
3. Liječnici i metode liječenja.....	3
4. Mumificiranje.....	7
5. Medicinski papirusi.....	9
6. Bogovi u medicini.....	13
7. Zaključak.....	16
8. Popis literature.....	17

1. UVOD

Medicina je grana ljudske djelatnosti koja za cilj ima liječiti bolesne ljude te održavati zdravlje zdravih osoba. Danas je nemoguće zamisliti svijet u kojem ne postoji medicinska zaštita, a tome u prilog ide i činjenica da su ljudi od samih početaka nastojali očuvati zdravlje, izliječiti bolesti ili povrede. U Egiptu, drevnoj civilizaciji, medicina ima vrlo dugu tradiciju i seže čak u 3000. godinu prije nove ere. U ovom radu bit će opisani počeci staroegipatske medicine, kada, kako i pod kojim uvjetima se razvijala ta znanost. Na dalje, posebno poglavlje će biti posvećeno liječnicima i njihovim metodama liječenja. U ovom poglavlju bit će navedene klase liječnika, kako se postajalo liječnikom i koje metode su se koristile za određene bolesti. Treće poglavlje se bavi jednim od najfascinantijskih i najzanimljivijih metoda u medicinskoj, ali i kulturnoj praksi Egipćana – mumificiranjem. Četvrto poglavlje navodi i opisuje najvažnije medicinske papiruse koji su očuvani do danas i koji su neizmjerljivo važan izvor za proučavanje medicinske prakse u drevnih Egipćana. Zadnje poglavlje obrađuje temu bogova u medicini, tj. navodi božanstva koja su bila štovana i koja su se vezala za medicinsku praksu. Na kraju rada izveden je zaključak. Prilikom pisanja ovoga rada od velike koristi bile su Uranićeve knjige *Stari Egipat* i *Život Egipćana*, djelo *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, knjiga pod nazivom *Povijest medicine za praktičare* te brojne druge knjige i članci koji su detaljnije navedeni na stranici broj 17.

2. ZAČECI STAROEGIPATSKE MEDICINE

Staroegipatska medicina se počinje razvijati oko 3000 godina prije nove ere u dolini Nila i traje, uz uspone i padove, sve do 523. godine, kada Egipat osvajaju Perzijanci, odnosno do 333. godine, tj. do dolaska Aleksandra Velikoga.¹

Osnovni principi staroegipatske medicine odgovaraju u osnovi medicinskim znanjima koja se pronalaze u Mezopotamiji, Indiji, Perziji, a nešto kasnije i u Grčkoj. Počeci staroegipatske medicine leže u magično-kulturnom pristupu. Medicina se u starom Egiptu podučavala u hramovima (u Saoisu, Heliopolisu, Memfisu Tebi i dr.), a prakticirali su je svećenici. Također su postojali i tzv. domovi života, svojevrsne bolnice i medicinske škole onoga vremena.² Jedna od najvažnijih medicinskih škola, povezana s hramom, bila je ona u Saoisu. Postojala je još i u perzijskoj epohi i Darije I. joj je pridavao osobitu pozornost.³

Medicina je bila zakonom regulirana te je bilo propisano tko i kako se može baviti medicinom. Svi tretmani su u principu bili besplatni. Zakonski je bilo zabranjeno tretirati bolesne mimo zapisanih zakona i načina liječenja. Velik utjecaj na medicinsku praksu imala je religija te se smatralo da svo medicinsko znanje i lijekovi dolaze od bogova te da su kao takvi dani svećenicima. Magično-kulturni pristup vidljiv je u svim elementima staroegipatske medicine pa tako se tako vjerovalo da lijekovi ne djeluju svojim svojstvima nego magičnim i božanskim svojstvima. To je značilo da su bogovi lijeku dali medicinska svojstva jer ih on kao takav nema. Smatralo se da su bolesti nastale voljom i/ili gnjevom bogova, zlih demona ili duhova mrtvih.⁴

O jakom utjecaju religije na medicinu svjedoči i slučaj vladara Amenhotepa III. koji je, nakon što se razbolio, tražio od vladara Babilonije da mu pošalje u Egipat kip božice Ištar. O tome se saznaje iz pisma koje je pratilo slanje čudotvorne statue. Ostali važniji bogovi iscjelitelji su Imhotep i Amenhotep, sin Hapua.⁵

1 K. Demarin, *Povijest medicine i sestrištva s osnovama medicinske etike*, Školska knjiga, Zagreb, 1984., str. 12.

2 A. Budak, M. D. Grmek, *Uvod u medicinu*, Globus, Zagreb, 1996., str. 88.

3 Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, Jutarnji list, Zagreb, 2008., str. 121.

4 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, "Medicina u drevnom Egiptu", *Bilten Ljekarske komore*, god. XV., broj 19, Ljekarska komora zeničko-dobojskog kantona, Zenica, 2015., str. 18.

5 Skupina autora, *Isto*, str. 121.

3. LIJEČNICI I METODE LIJEČENJA

Egipatski liječnici bili su prilično cijenjeni, čak i u inozemstvu, prema svjedočenju Homera. Na svojim dvorovima imali su ih i perzijski kraljevi. Jedan od razloga koji se navodi zašto su bili toliko cijenjeni jest činjenica da su se vrlo često specijalizirali za jednu bolest ili za jedan dio tijela (oči, glava, trbuh...). Specijalisti koji se danas npr. nazivaju proktolozima, Egipćani su nazivali pastirima čmara.⁶

Herodot je o liječnicima zapisao: "*Medicinska je znanost kod njih tako podijeljena da svaki liječnik liječi samo jednog bolesnika, a ne više. Tako je svako mjesto prepuno liječnika. Ima liječnika koji liječe oči, drugi liječe glavu, a drugi opet zube, drugi liječe bolesti donjeg dijela tijela, a drugi pak bolesti unutarnjih organa*".⁷

Budući da su se medicinom bavili većinom svećenici, oni su bili podijeljeni u nekoliko klasa:

1. Prvosvećenici (mudraci, gatare, vračevi, mađioničari) su se smatrali najmudrijima i bilo im je dostupno svo znanje bogova. Bili su odgovorni za zakletve, otpuštanje milosti bogova molitvom, interpretacije opisa doživljaja koji imaju bolesni tokom inkubacije u hramovima. Oni se spominju u Bibliji i spominje ih Mojsije u sedmom i osmom poglavlju Exodusa, pod imenom mudri ljudi, vračevi, čarobnjaci Egipta, koje je faraon pozvao da čine slična čuda onima koja je Mojsije činio.
2. Pastaphori su bili niža klasa svećenika kojima su bile dostupne medicinske knjige bogova. Oni su vršili kućne posjete i tretirali bolesnike. Svaki od njih se specijalizirao za usku granu medicine. Bili su upućeni u anatomiju, ginekologiju i patologiju.
3. Vojni liječnici su bili Pastaphori koji su pratili vojsku tijekom vojnih pohoda. Bili su stručni u kirurgiji, imobilizacijama, oblozima i slično.
4. Veterinarski liječnici su bili specijalizirani u liječenju životinja.

Nisu svi svećenici bili privilegirani da postanu liječnici, a samo najbolji su dobivali tu mogućnost. "Ordinacija" svećenika liječnika je bila nasljedna i njihove privilegije su bile ekskluzivne. Liječnike je plaćao kolektiv, nisu plaćali poraz, a profit je pripadao hramu. U

⁶ A. Muzur, V. Rotschild, A. Škrobonja, *Povijest medicine za praktičare*, Adamić, Rijeka, 2003., str. 24.

⁷ I. Uranić, *Stari Egipat: Povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 255.

slučaju rata ili bilo kakve katastrofe, bili su obvezni usluge pružati besplatno, kao i usluge putnicima koji se razbole na putu.⁸

Smatra se da su i obični ljudi u starom Egiptu posjedovali određeno znanje iz medicine te tako sami tretirali osnovne bolesti i povrede. Ako prirodni, kućni lijekovi nisu imali efekta, onda su bolesnici tražili pomoć svećenika liječnika. Duboko je bilo uvriježeno mišljenje da je bolest posljedica bijesa bogova i da samo smirenje tog gnjeva može dovesti do izlječenja. Za to su bili potrebni posrednici koji su mogli komunicirati s bogovima, a to su bili svećenici liječnici. Bolesnici su išli u hramove raznih bogova, posebice bogova iscjelitelja poput Totha i Imhotepa te bi tamo spavali, a u snu bi im se javljali bogovi. Kasnije bi te snove i vizije tumačili svećenici liječnici i potom bi određivali tretman. U hramu su prinosili žrtve i palili tamjan.⁹ Metoda spavanja u hramu ili inkubacija kasnije je korištena i u Grčkoj, u hramovima Asklepija, a i u svetištima pojedinih ranih kršćanskih svetaca. Bolesnici su znali u hramu spavati i tjednima, sve dok ne bi usnuli zadovoljavajućim snom. Ponekad su čak nastojali san potaknuti drogama. Dokazano je da se dnevne percepcije kao i brige često prenose u snove, pa je intenzivno razmišljanje o Imhotepu ili Asklepiju tijekom dana moglo lako rezultirati njihovim ukazanjem u snovima sljedeće noći.¹⁰ Oni bolesnici koji nisu bili u stanju doći do hrama i tamo boraviti poslali bi po svećenike liječnike. Oni bi ih pregledali i procijenili može li se bolesniku pomoći. Ukoliko je odgovor bio potvrđan, svećenik liječnik bi predložio neki od sljedećih tretmana: magija, amuleti (najviše se ističe uđat, Horusovo oko koji se izrađivao od fajanse te bi se polagao na bolesne dijelove/mjesta na tijelu. To oko bilo je simbol stvaranja svijeta i čovjeka pa se vjerovalo da ima snagu čovjeku vratiti njegovu izvornu harmoniju koju je posjedovao pri svom nastanku, što podrazumijeva zdravlje), prinošenje žrtava i paljenje tamjana, ljekoviti napitci, oblozi, puderi, losioni, puštanje krvi, balzami, inhalacije, životinjske izlučevine, dijetetsku prehranu ili kirurški zahvat. Svećenik liječnik bi postavio dijagnozu i odredio kojeg je boga gnjev uzrok bolesti te tražio prinošenje određene žrtve i paljenje tamjana. Dijagnoza se mogla postaviti prema položaju pacijenta u krevetu ili na osnovu općih simptoma bolesti. Prilikom spravljanja lijeka recitirale bi se molitve i brojalice, a pravilan izbor riječi i intonacija su bili vrlo važni elementi jer se smatralo da mogu umilostiti bogove i otjerati zle demone. Tretman određenih bolesti zahtijevao je lijekove životinjskog podrijetla. Životinje koje su se koristile bile su crvi, zmije, insekti i

8 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

9 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 21.

10 A. Muzur, V. Rotschild, A. Škrobonja, Isto, str. 31., 32.

krokodili. Od biljaka i njihovih produkata treba istaknuti opijum, kinin, kofein, buniku, morski luk, itd.¹¹

Egipatski svećenici liječnici posebnu su brigu vodili i o higijeni, prehrambenim navikama i čišćenju organizma. Uz prepisivanje lijekova vrlo često su prepisivali i higijensko-prehrambene režime jer su smatrali da mnoge bolesti imaju uzrok u lošoj probavi i prejedanju. Važnost čistoće kao preduvjeta dobrog zdravlja održavala se prepisivanjem redovitog kupanja, nošenja čiste odjeće, ritualom obrezivanja i brijanjem tijela. Uspješnost održavanja zdravlja higijenskim mjerama bila je toliko dobra da o tome piše i Aristotel u svom djelu Politics: *"Oni su se čistili (purge) svakog mjeseca, tri dana zaredom, nastojeći da se poboljša zdravlje sa emeticima i klistirima; jer pretpostavljaju da su sve bolesti koje su predmet ljudi dolaze od hrane koju koriste. I, zaista, u drugom smislu, Egipćani, pored Libijaca, su najzdraviji ljudi na svijetu, kao što, zbog godišnjih doba, nisu odgovorni za promjenu"*.¹²

Zdravstveni sustav Egipta pokazuje brojne znakove organizacije. Diodor je zabilježio kako je naselje obrtnika u Deir el Medini imalo svog posebnog liječnika koji je bio osiguran od strane države.¹³ Također, napisao je da je *"u Egipćana cio način života bio tako pravilno uređen kao da ga nije propisao zakonodavac nego vješt liječnik, i to prema zdravstvenim pravilima"*.¹⁴

Neki zapisi donose dijagnostiku s pomoću izmeta ili tumačenjem snova, a tumačenje snova se čak i kod drugih naroda blisko povezuje s praksom divinacije. Glavni uzroci bolesti, kako se navodi, su bili prodiranje zlih demona u tijelo osobe, ali drevni Egipćani su poznavali i načine širenja zaraznih bolesti. Uspješno su liječili gliste i slične crijevne nametnike, a njima su pripisivali zubni karijes. Terapije koje su se primjenjivale pokazuju širok spektar različitosti. Međutim, najnaprednija praksa drevnih Egipćana svakako je bila primitivna kirurgija. Takvi zahvati su se svodili na šivanje rana i ispravljanje prijeloma kostiju. U svrhu iscjeljivanja često se rabilo ulje i med za premazivanje rana. Nutarnje tegobe su se liječile pripravcima od mljevene cigle ili od praha tijela životinja. Lijek bi se najčešće pio, a ponekad bi se i žvakao. Velika

11 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 21., 22.

12 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 22.

13 I. Uranić, Isto, 1, str. 256.

14 A. Budak, M. D. Grmek, Isto, str. 89.

važnost se pridavala srcu kao središnjem organu za mišljenje i djelovanje. Od važnosti je imao i puls.¹⁵

Kašalj se liječio inhalacijom meda, mlijeka i rogača. Bol u zglobovima se liječila mastima načinjenima od meda i masti kojima su se dodavale razne ljekovite trave. Mnogi recepti su ostali zapisani do danas i pripremaju se i koriste u egipatskim selima. Migrena se liječila ribom namočenom u ulju i masti. Dijareja je liječena pripravkom od voska, ulja, meda i luka. Bolesti očiju su liječene pojačanim unosom životinjske jetre. Danas je poznato da taj postupak, do kojeg su Egipćani došli empirijski, bio znanstveno opravdan jer se u jetri nalazi povećana količina vitamina A koji je potreban za normalnu i uravnoteženu funkciju osjetnih tjelešaca u oku.¹⁶

15 I. Uranić, Isto, 1, str. 255.

16 S. M. Arab, "Medicine in Ancient Egypt", *Arab World Books*, 2011.

4. MUMIFICIRANJE

Mumificiranje ili balzamiranje je pogrebni običaj obrade mrtvih tijela i automatski se povezuje sa starim Egiptom. Iako su mumije pronađene i u drugim dijelovima svijeta, jedino su drevni Egipćani tehniku mumificiranja razvijali i usavršavali tijekom sve tri tisuće godina trajanja njihove civilizacije. Za Egipćane je balzamiranje izravno bilo povezano s njihovim mitsko-eshatološkim pogledom na svijet. Postupak balzamiranja je bio način da se umrloj osobi omogući ulazak u vječni život (nakon smrti). Bez mumije bi čovjek bio osuđen na drugu smrt, a najgora kazna za Egipćane nije bila smrt već uništavanje mrtva tijela. Tijelo bi se i spaljivalo kako bi se spriječila "druga smrt". Postoji i mitski opus koji govori o prvom mumificiranju koje je obavio bog Anubis na svom ocu Ozirisu.¹⁷

Glavni izvor ideje mumificiranja jest mit o ubojstvu i uskrsnuću boga i mitskog kralja Ozirisa. Oziris je, nakon što je bio ubijen, mumificiran, a potom je i uskrsnuo. Stoga se vjerovalo da će upravo takav obred kombiniran s molitvama i drugim obredima omogućiti uskrsnuće svakom tijelu nad kojim se provede mumifikacija. Za Egipćane se duša sastojala od dva dijela: ka i ba. Ka je tjelesna duša koja nakon smrti žudi za hranom, pićem i raznim drugim žrtvama te je to bio razlog zašto su se upravo te stvari prinosile u grobnicama. Nasuprot tome, ba je bila viša duša koja napušta zemaljski svijet i pridružuje se bogovima na nebu.¹⁸

U početku, obred balzamiranja vršio se samo na tijelima kraljeva, ali kasnije je običaj bio dostupan svakome tko je bio u mogućnosti platiti obradu svog tijela. Cijeli postupak se odvijao u već spomenutim kućama/domovima života koji su predstavljali manje hramove, u kojima su se nalazile knjižnice kojima su pristup imali samo svećenici koji su obavljali mumifikaciju. Balzamiranje su vršili cijenjeni stručnjaci koji su se bavili isključivo tim poslom. Postupak mumifikacije se shvaćao kao važan vjerski obred (posebice kada je riječ bila o tijelima faraona), a ne samo kao postupak konzerviranja tijela. Svaki postupak je bio popraćen inkantacijama svetih tekstova, aluzijama na mitske motive i ritualnim radnjama koje do danas nisu ostale sačuvane i poznate. Omotavanje tijela u lanene povoje popraćeno je polaganjem zaštitnih amuleta među povoje. Nakon što je obred završio, slijedio je niz rituala prije polaganja tijela u grobnicu. Jedan od najpoznatijih rituala bio je obred otvaranja usta čija je simbolika bila davanje

17 I. Uranić, *Životi Egipćana*, Arheološki muzej, Zagreb, 2013., str. 51., 52.

18 I. Uranić, *Isto*, 2, str. 52.

moći govora. Herodot piše da je sve to trajalo 70 dana. Na početku obreda tijelo bi bilo položeno na kameni stol, lagano nagnut, opremljen odvodima za odvod tekućina. Tijelo bi se opralo i depiliralo, a potom bi slijedio rez s lijeve strane tijela. Upravo su se kroz taj rez izvlačili organi (probavni trakt, slezena, jetra, pluća). Rez je bio u visini dijafragme. Tako izvađeni iz tijela, organi su se čistili vodom i mirisnim uljima te su polagani u četiri vaze. Srce, kao sjedište bića i inteligencije, se nikad nije odstranjivalo iz tijela. Smatralo se da srce ima najznačajnije životne funkcije poput kognicije, emocija i samoga života. Nešto zahtjevniji bio je postupak vađenja očiju te izvlačenja mozga metalnim kukama kroz nosnice. Ako nisu bile dostupne fine alatke od mjedi, koristili bi se drveni štapići. Mozak se uz pomoć kružnih pokreta pretvarao u kašu, a komadi bi se zatim vadili van. Slijedilo je pranje lubanje. Oči su se nadomještale obojenim staklom.¹⁹ Neki autori tvrde da se uloga mozga u starom Egiptu minorizirala. Mozak je bio shvaćen kao nebitan i neproduktivan organ koji se izvlačio iz tijela i odbacivao.²⁰

Naredni postupak bio je dehidracija tijela koji se mogao izvršiti na više načina. Međutim, najčešće se rabila sol nakon čega bi rezultat bio sasušeni leš nalik uštavljenj životinjskoj koži. Sva oštećenja (rezovi) nastali prilikom procesa zatvarani su smolama ili gumastim tvarima. Unutrašnjost tijela se ispunjavala smolom, piljevinom i platnom. Smola se obično izlivala u lubanju. Čistila su se usta, prsti i nokti. Konačno bi tijelo bilo umotanu u lanene plahte između kojih su se postavljali amuleti izrađeni od fajanse. Zadnji korak je bio oblačenje tijela u lanenu vreću i kićenje cvijećem i/ili ogrlicama. Sva dodatna oprema ovisila je o platežnoj moći obitelji preminule osobe.²¹

Mrtva tijela, što faraona, što običnih ljudi, otkrivaju kvalitetu prehrane, preboljene bolesti, dosege stare medicine i slično. Osim ljudi, često su se mumificirali psi i mačke kao kućni ljubimci, ali i druge životinje poput konja, krokodila, zmija i guštera. Životni vijek starih Egipćana u prosjeku je iznosio 35 godina, ali neke mumije dokazuju da to nije uvijek bio slučaj. Mumije brojnih faraona su pokazale da su ti faraoni znali doživjeti čak 90 godina.²²

5. MEDICINSKI PAPIRUSI

19 I. Uranić, Isto, 2, str. 56.

20 A. Petaros, "O mozgu tijekom povijesti", *Acta medico-historica Adriatica*, Vol.5 No.2, 2007., str. 286., 287.

21 I. Uranić, Isto, 2, str. 56.

22 I. Uranić, Isto, 2, str. 57.

Do sada je pronađeno više papirusa koji obrađuju medicinsku problematiku, a za neke se smatra da su nastali čak 3400 godina prije nove ere. Neki od najpoznatijih su:

Papirus Edwina Smitha: starost mu je procijenjena na 1500 godina prije nove ere, a pronađen je u Luxoru. Papirus Edwina Smitha je najstariji kirurški zapis o traumi. Veći dio papirusa donosi podatke o traumi, a manji o ginekologiji i kozmetici. Opisuje se 48 slučajeva traume, a neki povjesničari smatraju da ga je napisao Imhotep.²³ Također, ovaj papirus spominje prakticiranje amputacije, primjenu obloga i šivanje rana.²⁴ Danas se čuva u Academy of Medicine u New Yorku. U jednom dijelu opisuje ozljedu sljepoočnice koju liječnik može ocijeniti izlječivom:

"Tretman nekoga tko ima razbijenu sljepoočnicu: ako moraš liječiti čovjeka čija je ozlijeđena sljepoočnica razbijena, ispitaj njegovu ranu. Reci mu: 'Zabaci glavu unazad'. Ako osjeća bol u oku dok okreće vratom, a u oku ima nakupljene krvi na strani rane, reci: 'Eto čovjeka čija je sljepoočnica razbijena i koji pati od ukočenosti vrata. To je bolest koju ja mogu izliječiti'. Daj mu da se odmara dok akutna faza njegove boli ne prođe; stavi mu obloge od masti i meda sve dok se ne oporavi."

U jednom drugom slučaju, liječničku pomoć treba proglasiti beskorisnom, a ranu neizlječivom:

"Tretman nekoga tko ima ozlijeđenu sljepoočnicu, s otkrnutom kosti i slomljenom sljepoočnom kosti: Ako moraš liječiti čovjeka koji ima ozlijeđenu sljepoočnicu, s otkrnutom kosti i slomljenom sljepoočnom kosti, u čijim očima ima nakupljene krvi i kojem curi krv iz nosnica kap po kap; ako, kada položiš prste na rub rane, on dugo drhti, ako ti kada ga upitaš što osjeća, on ne odgovori, već mu obilno suze silaze niz oči, i učestalo prinosi ruku licu i nesvjesno sebi briše oči nadlanicom kao što to dijete čini, reci: 'Eto čovjeka koji ima ozlijeđenu sljepoočnicu, s otkrnutom kosti i slomljenom sljepoočnom kosti. Krv mu curi iz nosa, pati od ukočenosti vrata i ne može govoriti. To je bolest koju ne mogu izliječiti.' Kada naiđeš na takvog čovjeka koji ne može govoriti, ono što će mu olakšati stanje jest da ga posjedneš. Premaži mu glavu mašću, stavi mu pomast u uši."²⁵

Ebersov papirus: nastao je 1500 godina prije nove ere, ali se smatra da je kopija ranijeg teksta iz 3400. godine prije nove ere. Obrađuje teme iz kirurgije, ginekologije i porodiljstva. Kirurška

23 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 22.

24 I. Uranić, Isto, 1, str. 255.

25 Skupina autora, Isto, str. 122.

liječenja obuhvaćaju teme tumora i apscesa, namještanja kostiju, crijevne bolesti i parazite.²⁶ Za razliku od papirusa Edwina Smitha, sadržajem je bogatiji. Postoje dijagnoze i recepture za velik broj bolesti, recepti za higijenu i ljepotu, formule za izradu raznih recepata i za tehniku inhaliranja.²⁷ Čuva se u Sveučilišnoj biblioteci u Leipzigu. Jedan od recepata protiv crijevnih nametnika iz Ebersova papirusa glasi:

"Korijen od šipka. Naribaj i pomiješaj s 5 ro (oko 15 mililitara) piva. Ostavi stajati (pomiješano) s 15 ro vode preko noći. Ustani tako rano da bi mogao sašiti jedno odijelo. Neka bolesnik popije."²⁸

Kahun papirus: ginekološki papirus koji datira otprilike 1800 godina prije nove ere. Donosi teme ginekologije, porodiljstva, trudnoće, kontracepcije, pedijatrije i veterinarske medicine.²⁹ Papirus je dobio ime po gradu Kahunu koji su nastanjivali graditelji piramida. U papirusu su po prvi puta opisane kontraceptivne mjere: vaginalni čepić koji sadrži krokodilski izmet i med.³⁰

Ramesseum papirusi: označeni su brojevima III, IV i V. Nastali su u 18. stoljeću prije nove ere, a obrađuju teme reumatologije, pedijatrije, ginekologije i oftalmologije. Daje se opis potrebnih lijekova za tretman određenih stanja.³¹

Hearst papirus: nastao je u razdoblju 18. egipatske dinastije (otprilike 1550-1292 godina prije nove ere), a neki smatraju da je nastao oko 2000 godina prije nove ere. Sastoji se od recepata za probleme s urinarnim sustavom, krvlju, kosom i ugrizima.³²

Londonski papirus: nastao je ili u vremenu oko 1300. godine prije nove ere ili u razdoblju 1629./1628. godine prije nove ere. U njemu je opisano oko 61 recept od kojih je 25 medicinskih, dok su ostali magijski.³³

26 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 22.

27 Skupina autora, Isto, str. 122.

28 I. Uranić, Isto, 1, str. 255.

29 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

30 A. Muzur, V. Rotschild, A. Škrobonja, Isto, str. 32.

31 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

32 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

33 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

Brugsch papirus: vjerojatno je nastao između 1350. i 1200. godine prije nove ere. Bavi se općom medicinom te je vrlo sličan Ebersovom papirusu. Neki povjesničari smatraju da je Galen koristio taj papirus.³⁴

Carlsberg papirus: obrađuje pedijatriju, oftalmologiju, ginekologiju i porodiljstvo. Smatra se da je nastao oko 1300. godina prije nove ere, a po nekim fragmentima teksta čak 2000. godina prije nove ere.³⁵

Chester Beatty papirus: nastao oko 1200. godine prije nove ere. Obraduje glavobolju i anorektalne bolesti.³⁶

Brooklyn papirus: je kolekcija medicinskih papirusa nastala otprilike 450. godine prije nove ere. U njemu se navode recepti za odstranjenje otrova poslije ugriza zmija, škorpiona i tarantula. Recepti podsjećaju na recepte iz Ebersovoga papirusa.³⁷

Berlinski papirus: nastao je za vrijeme Srednjeg kraljevstva (2000.-1700. godina prije nove ere) te obrađuje medicinu i matematiku. To je prvi poznati medicinski zapis koji opisuje test trudnoće.³⁸

Erlman papirus: nastao je početkom 16. stoljeća prije nove ere. Obraduje medicinu, magiju i anatomiju. U njemu se nabroja 20-ak magičnih formula i lista anatomskih imena dijelova tijela i organa.³⁹

Leiden papirus: vjeruje se da je nastao za vrijeme XVIII./XIX. dinastije (u vremenu od 1550. do 1187. godine prije nove ere). Obraduje magiju i to uglavnom magijske tekstove.⁴⁰

Egipatska knjiga mrtvih: sadrži molitve i bajalice koje govore smrti te otkriva velik značaj koji je za stare Egipćane imala krv. Spominje se da su bogovi Hu i Lija nastali iz krvi koja je iscurila iz penisa boga Sunca Ra kada se jednom prilikom osakatilo. U tom istom papirusu se spominje onanija kao sraman porok. Onan je oženio ženu umrlog brata, ali kako ga je mrzio, nije želio

34 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

35 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

36 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

37 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

38 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

39 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

40 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 23.

začeti dijete koje bi morao nazvati po njemu. Zato je s njegovom ženom prakticirao prekinuti snošaj ejakulirajući izvan njezina tijela.⁴¹

6. BOGOVI U MEDICINI

Egipćani su vjerovali u mnogo bogova. Mnogi od njih su posjedovali moć iscjeljenja. Budući da se vjerovalo da bolest nastaje srdžbom bogova, zlih demona ili duša mrtvih, pokušavali su ih udobrovoljiti podizanjem niza hramova upravo njima u čast. Tamo su prinosili žrtve i

⁴¹ A. Muzur, V. Rotschild, A. Škrobonja, Isto, str. 33.

organizirali ceremonije. Bolesni su odlazili u hramove i tražili milost i lijek od bogova.⁴² Neki od najpoznatijih bogova koji su se štovali, a usko su povezani s medicinom:

Amon Ra: bio je vrhovni bog, bog sunca te stvoritelj ostalih bogova.⁴³

Oziris: je bio bog podzemnoga svijeta i zagrobnoga života. Bio je također i bog plodnosti kao i utjelovljenja mrtvih i odgovoran za uskrsnuće kralja/faraona. Omogućavao je nicanje vegetacije kao i godišnje plavljenje Nila. Bio je odgovoran i za obnovu života na drugom svijetu.⁴⁴

Horus: bog u čiju su čast duž cijeloga Egipta izgrađeni brojni hramovi u koje su dolazili bolesnici. Tamo bi spavali nadajući se da će im se u snu javiti bog Horus i ponuditi im lijek za ozdravljenje.⁴⁵

Thoth: Egipćani su smatrali da je upravo on ljudima podario svo znanje i mudrost bogova preko komunikacije sa svećenikom za kojeg se smatra da je bio Imhotep. Tekstovi znanja i mudrosti bogova koje je podario ljudima su Svete knjige, a njih je Imhotep prepisao te su tako bile dostupne svim liječnicima.⁴⁶

Izida: je bila obožavana kao božica medicine. Njen gnjev je izazivao brojne bolesti. Mnogi lijekovi su imali njeno ime budući da se smatralo da ih je ona izumila. Smatrana je i božicom magije, majčinstva te plodnosti.⁴⁷

Ibis: predstavljen je kao čovjek s glavom ptice. Vjerovalo se da je vješt u umjetnosti liječenja i da je pronalazač medicinskih operacija (posebice klistiranja). Vjerovalo se da bi kada bi imao zatvor, on bi sam sebe klistirao pomoću svog dugog kljuna.⁴⁸

Imhotep: je bog medicine. Zna se da je bio stvarna povijesna ličnost i da je živio oko 1600. godine prije nove ere. Zbog zasluga na području medicine koja mu se pripisuju, negdje oko 500. godine prije nove ere počinje biti obožavan kao bog medicine.⁴⁹

42 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

43 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

44 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

45 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

46 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

47 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

48 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

49 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

Sekhmet: bila je božica izlječenja, a povezivali su je i sa zdravljem i s bolešću. Bila je zaštitnica kirurga te bi preko njihovih ramena nadgledala kako izvode operacije. Predstavljena je kao žena s glavom lavice na kojoj se nalazio solarni disk i egipatska kobra.⁵⁰

Pacht: bog koji je odgovoran za zdravlje, liječenje trudnica i žena. Predstavljan je kao čovjek s glavom mačke. U mitologiji starih Egipćana mačka je bila simbol zdravlja i liječenja te se vjerovalo da je zloupotreba mačaka odgovorna za nastanak nekih bolesti.⁵¹

Paean: je bio ljekar bogova i Homer ga spominje u njegovom djelu Odiseja. Također, spominje ga i u Ilijadi gdje daje lijek bogu rata Aresu koga je ranio smrtnik Diomed.⁵²

Theoris: podarila je rođenje svijetu i bila je zaštitnica trudnica.⁵³

Nephtys (Nebthet): bila je zaštitnica mumija isto kao i njena sestra.⁵⁴

Nut: je bila božica majki i božica neba. Smatralo se da joj se treba prinijeti žrtva u vidu guske i stavljanja tamjana na vatru.⁵⁵

Hathor: je bila božica neba, žena, ljubavi, plodnosti i porođaja. Grci su je preimenovali u Afroditu.⁵⁶

Heket: jedna je od božica plodnosti.⁵⁷

Serapis: bog je liječenja i pronalazač lijekova.⁵⁸

Khnuma (Khnemu): koristeći grnčarski točak oblikovala je čovječanstvo, a kroz njenu vodu je udahnut život i muškarcu i ženi. Stari Egipćani su vodu shvaćali kao glavni izvor života, a liječnici su tu vodu davali kroz svoje napitke bolesnima.⁵⁹

50 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

51 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

52 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

53 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

54 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

55 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

56 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

57 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

58 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

59 E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

Nun (Nu): bog je vode i regulator plavljenja Nila. Definira se kao prvobitna voda, a svijet je nastao iz blata te iste vode.⁶⁰

⁶⁰ E. Pepić Kapidžić, T. Kapidžić, Isto, str. 20.

7. ZAKLJUČAK

U svojoj osnovi, drevna egipatska medicina bila je magijsko-religioznog karaktera, ali ipak kao takva predstavlja početke empirijske, civilizirane medicinske prakse. Egipatski liječnici su posjedovali široko medicinsko iskustvo i poznavali su osnovnu teoriju ljudskoga organizma. Iako se neke od njihovih metoda liječenja s današnjeg medicinskog stajališta mogu smatrati smiješnima ili praznovjernima, ipak treba znati da je to jedna od prvih civilizacija s precizno organiziranim medicinskim sustavom, a da se većina liječnika usko specijalizirala za određene bolesti. Treba naglasiti da je to jedan od prvih medicinskih i zdravstvenih sustava koji je bio uređen i propisan zakonom. U obzir treba uzeti i činjenicu da magijsko-religijski elementi, zbog svoje ukorijenjenosti u svakodnevni život, nisu dopuštali razvoj medicinske prakse u znanstvenu medicinu zasnovanu na medicinskim dokazima. Međutim, drevni Egipćani su ostavili značajna medicinska otkrića i prakse u nasljedstvo današnjoj populaciji.

8. POPIS LITERATURE

1. Budak, Antun, Grmek, Mirko Dražen, *Uvod u medicinu*, Globus, Zagreb, 1996.
2. Demarin, Katarina, *Povijest medicine i sestринства s osnovama medicinske etike*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
3. M. Arab, Sameh, "Medicine in Ancient Egypt", *Arab World Books*, 2011.
4. Muzur, Amir, Rotschild, Vlasta, Škrobonja, Ante, *Povijest medicine za praktičare*, Adamić, Rijeka, 2003.
5. Pepić Kapidžić, Edina, Kapidžić, Tarik, "Medicina u drevnom Egiptu", *Bilten Ljekarske komore*, god. XV., broj 19, Ljekarska komora zeničko-dobojskog kantona, Zenica, 2015.
6. Petaros, Anja, "O mozgu tijekom povijesti", *Acta medico-historica Adriatica*, Vol.5 No.2, 2007.
7. Skupina autora, *Povijest 2: Egipat i antička Grčka*, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
8. Uranić, Igor, *Stari Egipat: Povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
9. Uranić, Igor, *Životi Egipćana*, Arheološki muzej, Zagreb, 2013.